

การจัดองค์กรทางการศึกษาในพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาล Organizing educational organizations in the Buddhist era

นายทองดี ศรีตระการ

นักวิชาการอิสระ

Mr. Thongdee Sritragarn

Independent Scholar

Corresponding Author E-mail :Thongdeegmail.com

(Received : 8 January 2023 ; Edit : 21 January 2023; accepted : 24 January 2023)

บทคัดย่อ

การจัดองค์กรทางพระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์ต่อระบบการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์เป็นอย่างมากทั้งนี้สืบเนื่องมาจากองค์กรสงฆ์นั้น จัดได้ว่าเป็นองค์กรแห่งการศึกษาเรียนรู้หรือฝึกฝนกาย-จิตให้พัฒนาไปสู่ความหลุดพ้นโดยอาศัยหลักไตรสิกขา ซึ่งหมายถึง ข้อควรศึกษาสามประการ หรือแปลว่า ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษา 3 อย่าง อันเป็นข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษา ฝึกหัด อบรมทางกาย วาจา ใจ และปัญญา หรือเรียกว่า ศีล สมาธิ ปัญญา การจัดองค์กรเชิงศาสนานั้น เป็นการจัดองค์กรที่มีความมุ่งหวังเพื่อการสร้างศรัทธาและการนำองค์กรไปสู่การเรียนรู้ขั้นสูงก็คือการบรรลุเป้าหมายทางศาสนาคือพระนิพพาน

คำสำคัญ : องค์กร, พระพุทธศาสนา

Abstract

The organization of Buddhism is very much related to the educational organization system of the Sangha. This is due to the organization of the Sangha. It can be classified as an organization of study, learning or training of the body and mind to develop towards liberation based on the principles of the Three Sikkhas, which means three things that should be studied, or means three practices that must be studied, which are the main practices for Study, practice, and train the body, speech, mind, and wisdom, also known as morality, concentration, and wisdom. Religious organization is It is an organization with the aim of building faith and leading the organization to higher learning is the attainment of the religious goal of Nirvana.

Keywords: organization, Buddhism

ความนำ

ภายหลังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว พระองค์ก็ได้เริ่มในการจัดตั้งองค์กรด้วยการออกเผยแผ่หลักธรรมคำสอนให้กับปัญจวัคคีย์ทั้ง 5 ก่อน จากนั้นเมื่อทั้งหมดบรรลุเป็นพระอรหันต์แล้วก็ทรงส่งสาวกเหล่านั้นไปประกาศพระศาสนา ทั้งนี้โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะสร้างองค์กรที่เรียกว่า “สังฆะ” หรือสงฆ์ให้เกิดขึ้นซึ่งเป็นกระบวนการเริ่มแรกของการจัดองค์กรทางพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ ได้ทรงประกาศจุดยืนหรือที่เรียกกันว่าเป้าหมายสำคัญของพระพุทธศาสนาหรือโอวาทปาฏิโมกข์ ในวันเพ็ญเดือนมาฆะ (เดือน 3) ซึ่งถือว่าเป็นการประกาศถึงความเป็นองค์กรทางศาสนาอย่างชัดเจน ทรงเริ่มการจัดองค์กรทางพระพุทธศาสนาขึ้นตามลำดับจากการจัดองค์กรแบบ (พุทธาธิปไตย) คือ อำนาจรวมไว้ที่พระองค์เอง องค์กรแบบ (สาวกาธิปไตย) โดยการมอบอำนาจหน้าที่บางประการให้พระสาวกที่มีคุณสมบัติด้านวิญญูคุณวิมุติ พร้อมด้วยศีลาวัตรให้เป็นผู้ดำเนินการ ระยะต่อมาที่ทรงจัดองค์กรแบบ (สังฆาธิปไตย) ด้วยการมอบอำนาจหน้าที่ให้กับสงฆ์เป็นผู้ดำเนินการ โดยมีพระธรรมวินัยเป็นแกนกลางในการดำเนินการบริหารจัดการอย่างมีระบบ

เพื่อให้เห็นชัดถึงความสัมพันธ์ระหว่างการจัดองค์กรทางพระพุทธศาสนากับการจัดการศึกษาโดยเมื่อพิจารณากรอบโครงสร้างขององค์กรทางพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลพบว่ามองค์ประกอบหรือรูปแบบการจัดองค์กรที่มุ่งตรงต่อการศึกษาทั้งหมด เช่น การจัดแบ่งงานในตำแหน่งสำคัญๆ เกี่ยวกับการศึกษาไว้เป็นจำนวนมาก ได้แก่ ตำแหน่งของพระอุปัชฌาย์ พระวินัยธร พระธรรมธร หรือตำแหน่งพระวิปัสสนาจารย์ เป็นต้น โดยตำแหน่งดังกล่าว เป็นตำแหน่งที่

จะต้องได้รับการแต่งตั้งให้มีหน้าที่ในการเป็นผู้ให้การศึกษาทางพระพุทธศาสนาทั้งในส่วนที่เป็นพระธรรม คือ ตัวหลักการสำคัญเช่น หลักปฏิจกสมุบพาท ไตรลักษณ์ กรรมและการเกิดใหม่ อริยสัจ 4 และมรรคมีองค์แปด เป็นต้น ซึ่งพระเถระผู้ที่มีความรู้และได้รับการแต่งตั้งนั้นจะต้องทำการอบรมสั่งสอนลูกศิษย์คือสัททวิฑาริกและอันเตวาสิกให้มีความรู้ความเข้าใจและสามารถนำไปประพฤติปฏิบัติหรือนำไปสั่งสอนคนอื่นได้

โครงสร้างขององค์กรทางพระพุทธศาสนาพบว่าตำแหน่งใดๆ ก็ตามล้วนเป็นตำแหน่งทางการศึกษาตั้งขึ้นมาเพื่อที่จะมีส่วนร่วมหรือเข้าไปควบคุมหรือขัดเกลาให้สมาชิกทุกคนในองค์กรได้รับการฝึกฝนและพัฒนาได้อย่างถูกต้อง กรอบในการจัดองค์กรทางพระพุทธศาสนา จึงมีความสัมพันธ์กับการศึกษาของบริษัท 4 เป็นอย่างยิ่ง การจัดองค์กรคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล จึงเป็นไปเพื่อให้เอื้อประโยชน์ต่อการศึกษาและพัฒนาตนเองของสมาชิกในองค์กรให้ได้บรรลุจุดมุ่งหมายสูงสุดที่เรียกว่า พระนิพพาน

แนวคิดการจัดองค์กรในสมัยพุทธกาล

หลักในการจัดองค์กรในสมัยใหม่นั้นเป็นหลักการเชิงวิทยาศาสตร์ที่พิจารณาจากการจัดองค์กรตามสถานการณ์หรือกลยุทธ์ในเชิงการบริหารจัดการยุคใหม่ทั้งที่มุ่งหมายถึงการกำกับหรือการบริหารเพื่อทำให้การบริการหรือแม้แต่การจัดการเพื่อสร้างความสุขสงบให้เกิดขึ้นกับสังคมก็ตามจะพบว่าการจัดองค์กรดังกล่าวเป็นหลักการจัดการที่เน้นหนักในเรื่องของการดำเนินการภายใต้หลักการทางวิทยาศาสตร์เป็นหลัก ซึ่งถือว่าแตกต่างเมื่อหันมาพิจารณาหลักการด้านการจัดองค์กรในเชิงศาสนา เพราะการจัดองค์กรเชิงศาสนานั้น เป็นการจัดองค์กรที่มีความมุ่งหวังเพื่อการสร้างศรัทธาและการนำองค์กรไปสู่การเรียนรู้ขั้นสูงก็คือการบรรลุเป้าหมายทางศาสนาคือพระนิพพาน แต่อย่างไรก็ตามเพื่อที่จะให้เห็นถึงกรอบแนวคิดการจัดองค์กรดังกล่าวเราควรจะต้องหันมาพิจารณาถึงรายละเอียดกันว่าพระพุทธศาสนานั้นมีรูปแบบและพัฒนาการในการจัดองค์กรอย่างไร

1. ความหมายของการจัดองค์กรทางพระพุทธศาสนา องค์กรทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า “สังฆะ” หมายถึง หมู่ หรือชุมชน ก็คือหมู่หรือชุมชนที่มีการจัดตั้งวางระบบระเบียบเป็นอย่างดี มีอุดมคติ มีจุดมุ่งหมายว่าจะอยู่ร่วมกันด้วยความสงบ เพื่อประพฤติปฏิบัติกระทำความดีงาม เพื่อเจริญไตรสิกขา เพื่อจะได้ฝึกฝนตนให้เจริญงอกงามขึ้นในศีล สมาธิ ปัญญา(พระธรรมปิฎก,2551) การจัดองค์กรทางพระพุทธศาสนานั้นยังไม่มีคำที่นำมาใช้อย่างชัดเจนมากนักจะพบก็แต่กรณีที่พระพุทธองค์ได้มีพระพุทพจน์เพื่อให้พระภิกษุที่พระองค์แสดงพระธรรมเทศนาโปรดนั้นเดินทางไปเพื่อสั่งสอนโดยการกระทำดังกล่าวนั้นถือว่าการดำเนินการจัดองค์กร หรือการตั้งสังฆะหรือองค์กรทางพระพุทธศาสนานั้นเอง ซึ่งการจัดองค์กรหรือสังฆะนั้นก็เป็นการดำเนินการจัดทาสมาชิก คัดเลือกคนเข้าสู่องค์กร และบรรจุแต่งตั้งเพื่อให้ได้ทำหน้าที่ของตนที่ได้รับ เช่น การเป็นพระวินัยธร พระธรรมธร พระกัณฑ์เทศก์หรือเป็นเจ้าอาวาส เป็นต้น ซึ่งถือว่าเป็นกรอบของการจัดองค์กรโดยทั่วไปนั่นเอง

2. โครงสร้างองค์กรสงฆ์ในสมัยพุทธกาล โครงสร้างองค์กรทางพระพุทธศาสนานั้นประกอบไปด้วยพระธรรมวินัยในฐานะที่เป็นหัวใจหลักสำคัญของพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าในฐานะเป็นผู้นำสูงสุดของการบริหารองค์กรในสมัยพุทธกาล รวมทั้งสาวกที่จัดแบ่งได้เป็น 4 กลุ่ม คือ พระภิกษุ ภิกษุณี อุบาสกและอุบาสิกา

องค์กรของพระพุทธศาสนาได้จัดแบ่งองค์ประกอบย่อยลงไปอีกหลายประการ แบ่งเป็นส่วนของภิกษุก็คือ สามเณร ส่วนของภิกษุณีก็เป็นสามเณรี และส่วนของอุบาสกอุบาสิกาที่อาจจะแบ่งเป็น พระราชา และเศรษฐีหรือประชาชนทั่วไปด้วย โดยองค์ประกอบทุกส่วนนั้นเป็นองค์ประกอบที่มีความเชื่อมโยงกันภายใต้พระธรรมวินัยเดียวกัน สำหรับการปกครองก็จะเป็นหน้าที่ของผู้นำคือพระพุทธองค์โดยผ่านหน่วยงานที่สำคัญก็คือ สังฆสภาที่มีคณะกรรมการสงฆ์แต่ละคณะเป็นผู้ดำเนินการ เมื่อมีกิจธุระเกี่ยวข้องกับสงฆ์ก็จะดำเนินการแก้ไขปัญหามานสังฆสภาโดยมาก ซึ่งมีการจัดแบ่งกลุ่มปัญหาเรียกว่า อธิกรณ์และแบ่งวิธีการดำเนินการแก้ไขเรียกว่า เรียกว่าอธิกรณ์สมถะ เป็นต้น

3. ปัจจัยพื้นฐานในการจัดตั้งองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล การเกิดขึ้นและดำรงอยู่ขององค์กรทุกองค์กรย่อมมีผลมาจากสภาพแวดล้อมที่องค์กรดำรงอยู่ ทั้งนี้เพราะองค์กรเป็นหน่วยย่อยของสังคมหลัก การจัดตั้งและดำเนินกิจกรรมขององค์กรจึงมีส่วนเกี่ยวข้องกับสังคมใหญ่ การเกิดขึ้นและดำรงอยู่ขององค์กรคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาลก็เช่นเดียวกัน ล้วนเป็นผลมาจากสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกองค์กรคณะสงฆ์

การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครอง ในสมัยพุทธกาลระบบการปกครองในรูปแบบแคว้นประกอบด้วยแคว้นมคธของพระเจ้าพิมพิสาร โกลลของพระเจ้าปเสนทิโกศล อวันตีของพระเจ้าจันตปัชโชติ วังสะพระเจ้าอุเทน และแคว้นวัชชี ของพวกวัชชี การทำสงครามเพื่อขยายอำนาจทางการเมืองและการปกครอง เป็นไปอย่าง

ต่อเนื่อง การปกครองมีระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช และสามัคคีธรรม หรือสาธารณรัฐราชาธิปไตย อิทธิพลทางด้านการเมืองการปกครองของแคว้นใหญ่ๆ ส่งผลให้แคว้นต่างๆ ที่มีขนาดเล็กต้องดำเนินรูปแบบการปกครองตามแคว้นใหญ่ การจัดตั้งองค์กรคณะสงฆ์ จึงมีส่วนสัมพันธ์กับที่เป็นการคล้อยตามระบบการปกครองที่ปฏิบัติของสังคมที่เป็นอยู่ในขณะนั้น

การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ผลจากการขยายอาณาเขตของรัฐหรือแคว้นสมบูรณาญาสิทธิราชย์ทำให้เกิดการขยายตัวทางการค้ามากขึ้น เศรษฐกิจมีความเจริญก้าวหน้าเป็นอย่างมาก เมื่อการค้าเจริญเติบโตขึ้นก็เกิดชนชั้นพ่อค้าร่ำรวยเศรษฐกิจเพิ่มมากขึ้น การเงินก็มีอิทธิพลมากขึ้น ผู้มีเงินก็มีอิทธิพลต่อการปกครองพร้อมกันไปด้วย ผู้นำแคว้นต่างๆ ล้วนอาศัยพ่อค้าสร้างความมั่นคงในแคว้นของตน ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมืองการปกครองและสังคมตามมาด้วย การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เป็นผลสืบเนื่องมาจากระบบเศรษฐกิจที่ขยายตัว ทำให้มีการปรับปรุงโครงสร้างทางสังคม ทำให้ผู้นำทางด้านความคิด หรือผู้มีส่วนในการปกครอง (กษัตริย์) ต้องแสวงหาระบบทางสังคมที่มีความเสมอภาคในด้านสิทธิ หน้าที่และเสรีภาพ การอยู่ร่วมกันของคนในสังคม การจัดตั้งองค์กรคณะสงฆ์ของพระพุทธเจ้าและเหล่าพระอริยะสาวกเป็นรูปแบบหนึ่งของการรวมกลุ่มกันทางสังคมเพื่อดำเนินกิจกรรมที่เป็นทางเลือกของระบบสังคมที่มีข้อผูกมัดและข้อจำกัดต่างๆ มากมาย ได้หันมาใช้รูปแบบการดำเนินชีวิตในรูปแบบใหม่ที่ทำให้สิทธิและเสรีภาพ ความเสมอภาคกันในการอยู่ร่วมกัน ซึ่งเป็นสังคมในรูปแบบใหม่ที่ท้าทายต่อระบบโครงสร้างทางสังคมที่เป็นอยู่ในขณะนั้น

การเปลี่ยนแปลงทางด้านการศาสนา ในสมัยพุทธกาลถือได้ว่าเป็นยุคทองของแสงสว่างทางด้านปัญญา (Enlightenment) มีการอภิปรายตอบโต้ปัญหาทางด้านปรัชญาและศาสนากันอย่างแพร่หลาย ทำให้เกิดลัทธิ ศาสนา ปรัชญา รวมทั้งนักบวชในลัทธินิกายต่างๆ มากมาย สภาพการณ์ทางด้านศาสนาในยุคสมัยพุทธกาล เป็นยุคแห่งการปฏิวัติทางด้านศาสนา ความเปลี่ยนแปลงทางด้านความเชื่อ จึงส่งผลให้มีการแสวงหาแนวทางแห่งการหลุดพ้น ทำให้เกิดมีลัทธิและพิธีกรรมต่างๆ แข่งขันกันในการแสวงหาศานิกเพื่อเป็นเครื่องอุปถัมภ์ และให้การรักษาคุ่มครองในการดำเนินกิจกรรมของลัทธิตน

การเพิ่มจำนวนของภิกษุบริษัท หลังจากที่พระพุทธเจ้าส่งพระสาวกออกประกาศพระศาสนา ปรากฏว่ามีผู้เลื่อมใสต้องการจะมาเป็นจำนวนมาก จึงจำเป็นต้องต้องมีกฎเกณฑ์เพื่อให้การอยู่ร่วมกันเป็นไปด้วยความสงบเรียบร้อย พระพุทธองค์จึงทรงบัญญัติสิกขาบทเพื่อเป็นเครื่องควบคุมความประพฤติ เพื่อส่งเสริมการศึกษาและปฏิบัติให้ถึงจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระศาสนา การบัญญัติสิกขาบทจึงเป็นการจัดตั้งองค์กรคณะสงฆ์ วางระบบ การประพฤติปฏิบัติให้เกิดมีในองค์กรคณะสงฆ์

โดยสรุป ปัจจัยพื้นฐานสำคัญที่ทำให้พระพุทธเจ้าจัดตั้งองค์กรคณะสงฆ์ 2 ประการ คือ ปัจจัยภายนอก คือ สภาพแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและการเจริญเติบโตทางด้านวิทยาการที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคม และปัจจัยภายใน คือ เป็นการให้บริการแก่สังคมหรือบุคคลที่ต้องการจะเข้ามาสู่องค์กรคณะสงฆ์และเป็นการจัดระบบระเบียบความอยู่ซึ่งเป็นการจัดสภาพการณ์เพื่อให้เอื้ออำนวยต่อการบรรลุถึงจุดมุ่งหมายสูงสุดทางศาสนา ที่เรียกว่า พระนิพพาน

4. กำเนิดและพัฒนาการการจัดองค์กรทางพระพุทธศาสนา การจัดองค์กรจึงมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญก็คือการสร้างศรัทธาให้เกิดและใช้ศรัทธาที่มีต่อผู้นำและหลักการขององค์กรนั้นไปสู่เป้าหมายขององค์กรก็คือการบรรลุเป้าหมายสูงสุดในทางศาสนา การจัดองค์กรในทางพระพุทธศาสนามีบ่อเกิดและพัฒนาการที่สำคัญเป็น 3 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 พระพุทธองค์เป็นจุดศูนย์กลางและทรงเป็นผู้มีอำนาจเด็ดขาดในการชี้แนะแนวทางในการดำเนินกิจกรรมทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับวิธีการแก้ไขปัญหาในคณะสงฆ์ยุคเริ่มแรก ทรงดำเนินการจัดองค์กรโดยอาศัยพระธรรมคือคำสอนที่ทรงค้นพบเป็นหลักและสิ่งที่เป็นเครื่องหมายที่เป็นตัวบ่งชี้ว่าพระพุทธองค์อยู่ในฐานะของศูนย์กลางการปกครอง และมีอำนาจ (Authority) ในการบังคับบัญชาต่างๆ ก็คือ มีการบวชโดยใช้วิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา หมายถึง พระภิกษุจะต้องบวชโดยพระพุทธองค์เท่านั้น(จันงศ์ ทองประเสริฐ,2539) ศูนย์กลางอำนาจ จึงอยู่ที่พระพุทธองค์ เพราะทรงมีเป้าหมายที่จะทำการรวบรวมสมาชิกได้จำนวนมากเพื่อส่งสาวกไปประกาศพระศาสนาตามที่ต่างๆ

ระยะที่ 2 ระยะนี้ได้มีการบัญญัติพระวินัยขึ้นเพื่อให้พระสาวกปฏิบัติตามพระวินัยนั้นๆ การบริหารจัดการ ให้เป็นไปตามพระธรรมและพระวินัย โดยพระองค์ได้มอบอำนาจการจัดการองค์กรให้กับสาวกทำหน้าที่แทนพระองค์

วิธีการบวชที่เดิมต้องขึ้นตรงกับพระองค์ ได้กลายมาเป็นแบบติสรณุปสัมปทา คือการบวชต่อหน้าพระสงฆ์ผู้เป็นประธาน ว่าขอถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่ระลึกก็เป็นอันเสร็จพิธี(พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต),2538)

ระยะที่ 3 เมื่อพระพุทธองค์ได้ทรงถ่ายโอนอำนาจการบริหารจัดการองค์คณะสงฆ์ให้กับสาวกแล้ว ผลที่เกิดขึ้นก็เป็นไปด้วยดี แต่พอใช้รูปแบบดังกล่าวมาระยะหนึ่งก็เกิดเหตุการณ์บางอย่างอันนำมาซึ่งความไม่เสมอภาคกันระหว่างคนในสังคมขึ้น ทำให้พระพุทธองค์จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนจากวิธีไตรสรณคมไปเป็นวิธีการบรรพชาและอุปสมบทแบบแบบญัตติจตุตถกรรม เป็นการเปิดโอกาสให้มีการไตร่ตรองหรือถกเถียงกันของผู้บวชให้มีคุณสมบัติครบตามที่ต้องการมากที่สุด

5. หลักการจัดองค์คณะสงฆ์สมัยพุทธกาล จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการจัดองค์คณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาลนั้นเราสามารถที่จะพิจารณากรอบหรือหลักการสำคัญในการจัดองค์เชิงพุทธได้ ดังนี้

ก. การกำหนดวัตถุประสงค์ หรือจุดมุ่งหมาย แปลมาจากคำศัพท์ภาษาอังกฤษที่ว่า “Objective” ซึ่งตรงกับศัพท์ในทางพระพุทธศาสนาว่า “อตถ” ที่แปลว่าความมุ่งหมายความประสงค์ หรือประโยชน์เกื้อกูล(พันธุรี ป. หลงสมบูรณ์(พันธุรี ป. หลงสมบูรณ์,2540) ในองค์คณะสงฆ์ พระภิกษุจะต้องอยู่ภายใต้พระธรรมวินัย และจะต้องปฏิบัติตามพระธรรมวินัย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสลัดตนเองออกจากทุกข์ทั้งปวง และเพื่อทำนิพพานให้แจ้ง ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา และเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่สมาชิกจะพึงได้ร่วมกัน 3 ประการ คือ 1) ติฏฐธัมมิกัตถ์ คือประโยชน์ของการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน 2) สัมปรายิกัตถ์ คือ การดำเนินชีวิตเพื่อประโยชน์เบื้องหน้า และ 3) ปรมัตถ์ คือ การดำเนินชีวิตเพื่อประโยชน์สูงสุด อันเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของกุลบุตรที่ออกจากเรือนบวชเพื่อสลัดตนออกจากทุกข์ทั้งปวง และเพื่อทำนิพพานให้แจ้ง หรือประโยชน์ที่เป็นสาระแท้ของชีวิต

ข. การจัดแบ่งงาน หมายถึง การจัดแบ่งงานให้เหมาะสมกับคนทำงานตามหน้าที่ที่ควรจะได้รับแล้วให้คนงานแต่ละคนรับผิดชอบงานที่ตนเองถนัด จะทำให้เกิดความชำนาญในหน้าที่งาน ซึ่งเรียกว่า ความชำนาญเฉพาะอย่าง (Specialization) และจะทำให้เกิดประสิทธิภาพในการผลิต (Productivity) ลักษณะงานที่พระพุทธองค์ทรงจัดแบ่งในองค์คณะสงฆ์สมัยพุทธกาลนั้น สามารถพิจารณาได้ 3 ลักษณะ คือ

1. ลักษณะที่เป็นงานหลัก เป็นงานที่มีการดำเนินการอยู่เป็นประจำในองค์คณะสงฆ์ 4 ประเภท คือ 1) งานด้านการปกครองและตุลาการ เกี่ยวข้องกับการปกครอง เป็นงานที่จะต้องดำเนินการเพื่อให้เกิดความเรียบร้อยดีงามในองค์คณะสงฆ์ 2) งานด้านการให้การศึกษา ต้องเป็นการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา มีการจัดสภาพการณ์ที่เอื้ออำนวยต่อการศึกษาของพระภิกษุ 3) งานด้านการเผยแผ่ศาสนา เป็นการประกาศเผยแผ่คำสอนด้วยการส่งเสริมให้มีการศึกษาและการปฏิบัติ และ 4) งานด้านสาธารณูปการ คือ การดูแลนวรรรม การก่อสร้างเสนาสนะที่อยู่อาศัยและการใช้คนวัดให้ทำงาน เป็นต้น

2. ลักษณะงานที่จัดเป็นแผนก (Departmentation) เป็นการจัดกลุ่มงานที่มีลักษณะคล้ายๆ กัน ซึ่งลักษณะงานเช่นนี้ในองค์คณะสงฆ์ ได้แก่การสมมติแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ทำการแทนสงฆ์ให้เป็นผู้มีหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่งตามแต่สงฆ์จะเห็นสมควร ด้วยกิจนั้นๆ ที่เกิดขึ้นในองค์คณะสงฆ์ เพราะการที่คนมาอยู่ร่วมกันเป็นคณะ ย่อมมีกิจการอันเป็นกลางที่เรียกว่าเป็นของคณะเกิดขึ้น คณะนั้นต้องจัดคนในคณะให้รับหน้าที่ทำกิจการนั้นเป็นแผนกๆ (สมเด็จพระมหา,2538)

3. ลักษณะงานที่ต้องอาศัยความชำนาญเฉพาะด้าน (Specialization of work) ในการจัดองค์การทางพระพุทธศาสนานั้นได้มีการจัดแบ่งงานโดยพิจารณาจากความชำนาญเฉพาะด้าน หรือพิจารณาถึงความถนัดและความสามารถส่วนบุคคลที่เรียกว่า “เอตทัคคะ” ซึ่งหมายถึงผู้เป็นเลิศ ในสาขาตามฐานะของความเชี่ยวชาญ เอตทัคคะฝ่ายภิกษุ เช่น พระอัญญาโกณฑัญญะ เลิศทางรูราตรี หรือประสพการณ์มาก พระสารีบุตร เลิศทางมีปัญญามาก พระมหาโมคคัลลานะ เลิศในทางมีฤทธิ์มาก ฯลฯ เอตทัคคะฝ่ายภิกษุณี เช่น นางปชาบดีโคตรมี เลิศในทางรูราตรี หรือมีประสพการณ์มาก นางเขมา เลิศในทางมีปัญญามาก นางอุบลวรรณา เลิศในทางมีฤทธิ์มาก ฯลฯ เอตทัคคะฝ่ายอุบาสิกา เช่น ตปุสสะและภัลลิกะ เลิศในทางถึงสรณะ (สอง) เป็นคนแรก ฯลฯ รวมทั้ง เอตทัคคะฝ่ายอุบาสิกา มีนางวิสาขา เลิศในทางถวายทาน เป็นต้น งานในตำแหน่งเอตทัคคะนี้ พระพุทธองค์ทรงแต่งตั้งให้กับผู้ที่เป็นผู้มีความรู้และความชำนาญเป็นการเฉพาะเพื่อบริหารดูแลตนเอง เพราะเป็นคุณลักษณะงานที่สืบเนื่องมาจากคุณพิเศษบางอย่างของส่วนบุคคลหรือส่วนคณะนั้นๆ

โดยสรุป การแบ่งงานในองค์กรคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล มีลักษณะเป็นงานที่มีการปฏิบัติอยู่เป็นประจำ เป็นการจัดการเป็นแผนก และการแบ่งงานตามความชำนาญเฉพาะด้าน ตามกิจการขององค์กรคณะสงฆ์ สมัยนั้น

ค. การมอบอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบ เมื่อพิจารณาโดยภาพรวมของการมอบอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบนั้น จะพบว่าพระพุทธองค์หรือสงฆ์จะพึงมอบอำนาจหน้าที่ในลักษณะดังต่อไปนี้

1. การมอบหน้าที่ด้วยการให้ตำแหน่ง เพราะสถานะของผู้ดำรงตำแหน่งนั้นช่วยให้มีการกระทำและเป็นที่ยอมรับร่วมกันในขอบเขตของงานนั้น เพราะการมอบหน้าที่นั้นเป็นการมอบหมายงานหรือการบริหารงานบางส่วนให้แก่ผู้ได้บังคับบัญชา เมื่อได้รับมอบหมายหน้าที่ก็จะได้รับสิทธิในการกระทำหรือในการตัดสินใจในสิ่งต่างๆ ภายในขอบเขตหน้าที่ที่ตนได้รับมอบซึ่งเป็นปอเกิดของอำนาจตามมา การมอบหน้าที่ในลักษณะนี้ในองค์กรคณะสงฆ์ คือ การได้รับการสมมติโดยเมื่อสงฆ์จะมอบหน้าที่ให้พระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเป็นผู้กระทำหน้าที่แทนสงฆ์ สงฆ์จะใช้วิธีการสวดสมมติหรือการสอบถามความพอใจ และมีการกำหนดคุณสมบัติ โดยอาศัยความยินยอมพร้อมใจของภิกษุสงฆ์ที่เข้าร่วมประชุมกันทั้งหมดว่าจะมอบหน้าที่ในการทำกิจนั้นๆ แก่ภิกษุสงฆ์รูปใด ถ้าหากมีภิกษุรูปใดเห็นว่าไม่เหมาะสมก็สามารถคัดค้านท้วงติงได้

อย่างไรก็ตามเป็นที่สังเกตว่าการแต่งตั้งหรือการมอบหน้าที่ในสมัยพุทธกาลนั้นพระพุทธองค์จะให้สงฆ์หรือสังฆสภาเป็นผู้ดำเนินการ หรือเป็นผู้เฟ้นหาคนที่เหมาะสมและมอบอำนาจนั้นให้ซึ่งหลักการที่สำคัญในส่วนนี้สอดคล้องกับหลักการแก้ไขปัญหา (Problem Solving) ขององค์กรสมัยใหม่ที่ใช้หลักการของวงจรรคุณภาพ (Q.C Circles) การระดมสมอง (Brain Storming) และรับฟังผลสะท้อนกลับจากกลุ่ม (Feedback Analysis) ในการเป็นตัวกำหนดทิศทางและการตัดสินใจขององค์กร โดยผลของการตัดสินใจในรูปแบบกลุ่มนั้นถือเป็นมติสูงสุด (Consensus) โดยทุกคนสามารถแสดงความเห็นของตนได้ คัดค้านได้

2. การสร้างพันธะต่อหน้าที่ ที่เรียกว่าความรับผิดชอบ จะเห็นได้ว่าการที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้ภิกษุที่มีคุณสมบัติเหมาะสม เป็นพระอุปัชฌาย์ให้การบวชกุลบุตร เพื่อไม่ให้เป็นปัญหาในการปกครอง จึงให้ภิกษุถือพระอุปัชฌาย์ โดยที่อุปัชฌาย์และสัทธีวาทริกพึงปฏิบัติต่อกัน เมื่อบวชให้กุลบุตรแล้วควรติดตามให้การอบรมพร่ำสอนตลอดจนให้การอนุเคราะห์ด้วยปัจจัย 4 อย่างสม่ำเสมอ ขณะเดียวกันภิกษุที่เป็นสัทธีวาทริก ก็จะต้องแสดงความกระตือรือร้นที่จะปรนนิบัติรับใช้ด้วยความเคารพเต็มใจ และทรงอนุญาตให้พระอุปัชฌาย์มีอำนาจทำการประณาม หรือตำหนิตติเยนภิกษุที่เป็นสัทธีวาทริกของตนที่ประพฤติไม่เหมาะสม 5 ประการ กล่าวคือ ไม่มีความรักใคร่ ไม่เลื่อมใส ไม่มีความละเอียด ไม่มีความเคารพ และไม่หวังดีต่อพระอุปัชฌาย์โดยอยู่บนพื้นฐานของความปรารถนาดีต่อกัน ทั้งนี้เพราะพระอุปัชฌาย์เปรียบเหมือนเป็นบิดาบังเกิดเกล้า ที่ให้กำเนิดแก่บุตรผู้เป็นสัทธีวาทริก การอบรมพร่ำสอนให้บุตรได้ประพฤติดี จึงเป็นภาระเบื้องต้นของผู้เป็นบิดามารดาที่จะควรมีสามัญสำนึก(แสง อุดมศรี,2546) หน้าที่จึงมีส่วนสัมพันธ์กับความรับผิดชอบ

หลักการที่พระพุทธองค์ทรงประทาน เพื่อใช้ในการสรรหาคัดเลือกและการดำเนินงานเป็นไปด้วยความยุติธรรมตามหลักพระธรรมวินัย 3 ประการ คือ

1. หลักพระวินัย คือการแต่งตั้งด้วยการถือเอาอายุพรรษาเป็นเครื่องมือกำหนด เพื่อให้ทำหน้าที่อย่างสมบูรณ์ เพราะผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งนั้นจะประกอบไปด้วยภาวะที่จะสามารถปกครองตนเองและปกครองคนอื่น

2. หลักพระธรรม คือการแต่งตั้งโดยถือเอาความสามารถเป็นหลักในการมอบหมายหน้าที่ให้ดำเนินการในกิจนั้นๆ ทั้งนี้แม้พระภิกษุถึงจะมีพรรษาตามที่กำหนดแล้ว แต่เป็นผู้มีอุปนิสัยในด้านอื่นไม่ตรงกับหน้าที่ หรืออาจเป็นผู้ที่ไร้ความสามารถ ดังนั้นจึงต้องอาศัยหลักความสามารถเป็นเครื่องกำหนดคุณสมบัติ ก็เพื่อจะให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยความเรียบร้อยบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้

3. หลักพระธรรมวินัย การแต่งตั้งพระภิกษุให้เป็นเจ้าหน้าที่ทำการแทนสงฆ์ โดยอาศัยหลักพระธรรมวินัย คือการแต่งตั้งด้วยการถือเอาหลักอายุพรรษา และความสามารถเป็นตัวการกำหนดคุณสมบัติ ซึ่งผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งอาจจะเป็นผู้มีพรรษาครบตามกำหนดประกอบด้วยความรู้ความสามารถในหน้าที่ ที่ได้รับมอบหมายนั้น เป็นต้น

ข. การจัดสายการบังคับบัญชา สำหรับคำว่า สายงานการบังคับบัญชา ตรงกับคำว่า line of authority หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างผู้บังคับบัญชากับผู้ใต้บังคับบัญชา เป็นการชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ในงานระหว่างคนทั้งสองระดับ ตัวแปรสำคัญที่ต้องพิจารณาคือ จำนวนระดับชั้น (level) และสายการบังคับบัญชาแต่ละสายงานควรเป็นเท่าใด

ยิ่งกว่านั้นจะต้องพยายามไม่ให้สายเหล่านี้ทับซ้อนกัน ส่วนคำว่า ผู้บังคับบัญชา หรือสายงานการบังคับบัญชาในองค์กร พระพุทธศาสนานั้นเมื่อพิจารณาถึงวิวัฒนาการก็จะพบว่า

1. ระยะแรก อำนาจการบังคับบัญชามีจุดเริ่มต้นมาจากการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าพระองค์ทรงเป็นผู้มีอำนาจและอิทธิพลโดยธรรมชาติผู้อื่นคือสามารถสอนให้ผู้อื่นรู้เห็นตามในธรรมที่ทรงค้นพบ เมื่อเป็นเช่นนั้นพระองค์ก็จึงได้มีพระสาวกที่เกิดตามมา พระสาวกเหล่านั้นก็ให้ความเคารพพระองค์ในฐานะที่ทรงเป็นอุปัชฌาย์และเป็นผู้นำหรือผู้บังคับบัญชา

2. ระยะที่สอง ภายหลังจากที่พระพุทธองค์ได้ตรัสรู้และสั่งสอนพระสาวกจนสามารถบรรลุธรรมและทรงให้บรรพชาอุปสมบทแล้ว ก็ปรากฏว่ามีพระสาวกเพิ่มขึ้นมาเป็นจำนวนมากทำให้การดำเนินการบวชเป็นไปได้อย่างยากลำบาก ต่อมาได้ทรงอนุญาตให้พระสาวกผู้ใหญ่บางรูปบวชให้ ซึ่งกรณีนี้ทำให้เกิดสายการบังคับบัญชาซ้อนขึ้นมาอีก เพราะพระภิกษุที่บวชในระยะหลังนั้นไม่ได้มีพระพุทธองค์เป็นพระอุปัชฌาย์ แต่พระองค์อยู่ในฐานะที่ทรงเป็นผู้นำสูงสุดขององค์กร การบังคับบัญชาในระยะนี้จึงมีอยู่ระหว่างพระอุปัชฌาย์กับสัทวิหาริกที่บวชในภายหลัง สายการบังคับบัญชาในระยะนี้จึงเริ่มจะซับซ้อนมากขึ้น

3. ระยะที่สาม เกิดขึ้นภายหลังจากที่พระพุทธองค์ได้มอบอำนาจให้พระเถระสามารถบวชกุลบุตรได้ทำให้มีจำนวนพระภิกษุเกิดขึ้นจำนวนมาก เป็นเหตุให้พระพุทธองค์ได้มอบอำนาจให้กับกรรมอย่างอื่นได้ เป็นเหตุให้เกิดมีช่วงชั้นของอำนาจการบังคับบัญชาเกิดขึ้นและซับซ้อนมากกว่าเดิม

จากการกล่าวมาทั้งหมดจะพบว่า ระบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้บังคับบัญชา กับผู้ใต้บังคับบัญชาสมัยพุทธกาล เป็นลักษณะอาจารย์ปกครองศิษย์ บิดาปกครองบุตร ต่างมีความเมตตาเคารพรักใคร่เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตอุปัชฌาย์ อุปัชฌาย์จักเข้าไปตั้งจิตสนทนสนมในสัทวิหาริกฉันทบุตร สัทวิหาริกจักเข้าไปตั้งจิตสนทนสนมในอุปัชฌาย์ฉันทบิดา เมื่อเป็นเช่นนี้ อุปัชฌาย์และสัทวิหาริกจะมีความเคารพยำเกรงประพฤติกมลเกลียวกัน ก็จะถึงซึ่งความไพบูรณ์ ในพระธรรมวินัยนี้” ดังนั้น การบังคับบัญชาในองค์กรคณะสงฆ์ ผู้บังคับบัญชาคนหนึ่งสามารถมีผู้ใต้บังคับบัญชามากกว่าหนึ่งคนก็ได้ แต่มีข้อแม้ว่า ผู้บังคับบัญชานั้นจะต้องเป็นผู้ฉลาด และมีความสามารถในการปกครองดูแลฝึกอบรมให้การศึกษา แก่ผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชานั้นได้ทั่วถึง

ง. การประสานงาน การอยู่ร่วมกันในสังคมหรือองค์กรเดียวกันนั้น มีความจำเป็นที่จะต้องมีการประสานงาน ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างกัน เพราะคำว่า การประสานงาน (coordination) หมายถึง การจัดระเบียบวิธีการทำงานเพื่อลดความซ้ำซ้อน และลดความขัดแย้งในองค์กร รวมทั้งเป็นการสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันในอันจะทำงานเพื่อก่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล(Daft Richard, 1997) สมาชิกองค์กรทางพระพุทธศาสนาประกอบด้วยบุคคลมีพื้นฐานสภาพแวดล้อมทางสังคมที่แตกต่างกัน ทั้งชาติชั้นวรรณะภาษาและการศึกษา เมื่อมาอยู่รวมกัน จึงจำเป็นต้องอาศัยหลักการที่เป็นตัวประสานทำความเข้าใจซึ่งกัน ได้แก่

1. **หลักพระธรรมวินัย** เพื่อให้การอยู่ร่วมกันเป็นไปอย่างปกติสุข จำเป็นต้องอาศัยหลักธรรมวินัยเป็นเครื่องน้อมนำจิตใจของพระสาวกให้มีความกลมเกลียวกัน นอกจากนั้นต้องอาศัยคุณธรรมของพระสงฆ์สาวก เช่น ความเป็นกัลยาณมิตร ความหวังดีความสามัคคีความพร้อมเพรียงกันทำหน้าที่โดยเห็นแก่ธรรมเป็นหลัก และต้องเคารพประเพณีนิยมของกันโดยมีจุดมุ่งหมายร่วมกันคือวิมุต

2. **หลักการแต่งตั้งบุคคลเป็นผู้ประสานงาน** เป็นการตั้งเพื่อให้ทำหน้าที่ในการเป็นผู้ให้การช่วยเหลือผู้นำหรือองค์กรในสถานการณ์ต่างๆ กัน ดังนี้

1) การตั้งอุปฐากหรือเลขานุการ อุปฐากหมายถึง ผู้ที่มีหน้าที่รับใช้ ช่วยเหลือ และเอาใจใส่ในกิจการต่างๆ ตามหน้าที่ ตามกิจ หรือฐานะของแต่ละบุคคล เช่น พระอานนท์ทำหน้าที่ผู้อุปฐากพระพุทธเจ้า สัทวิหาริกทำหน้าที่ผู้อุปฐากพระอุปัชฌาย์ อันเตวสิกทำหน้าที่ผู้อุปฐากอาจารย์ เป็นต้น การตั้งอุปฐากหรือเลขานุการขององค์กรนั้นถือว่าเป็นเรื่องที่สามารถสร้างความเข้าใจที่ดีต่อองค์กรในการประสานงาน สร้างความเข้าใจระหว่างผู้ที่มาติดต่องานกับผู้นำหรือกิจธุระกับองค์กรทำให้เกิดความเข้าใจที่ดีได้

2) การตั้งคนกลางเข้ามาแก้ไขปัญหา ในกรณีเกิดเหตุคือวิวาทาธิกรณคือขณะที่สงฆ์กำลังวินิจฉัยปัญหาการทะเลาะวิวาทของผู้ก่อความวิวาททั้ง 2 ฝ่าย ปรากฏว่ามีกรวิพากษ์วิจารณ์กันของผู้เป็นทั้งโจทก์และจำเลยจนไม่อาจจะยุติปัญหาลงได้ พระพุทธองค์ได้ทรงกำหนดวิธีแก้ไขในกรณีนี้คือ จะต้องมีการคัดเลือกพระภิกษุผู้มีความสามารถที่จะระงับการวิวาทนี้ได้แล้วแต่งตั้งให้เป็นผู้พิจารณาวินิจฉัยคดี ซึ่งวิธีนี้เรียกว่า อุพพาหิกวิธี หมายถึง วิธีระงับวิวาทาธิกรณ

ในกรณีที่ประชุมสงฆ์มีความไม่สะดวกบางอย่างแล้วจึงเลือกภิกษุบางรูปในที่ประชุมแล้วตั้งเป็นคณะมอบเรื่องไปวินิจฉัยต่อ วิธีการนี้กระทำโดยการให้คู่วาททั้ง 2 ฝ่ายเลือกตั้งพระเถระ 1 หรือ 2 หรือ 3 รูปก็ได้ พระเถระผู้ที่ถูกเลือกจะเป็นผู้ที่ทั้ง 2 ฝ่ายไว้วางใจในความเป็นกลางมากที่สุดให้เป็นผู้ตัดสินอธิกรณ์ ซึ่งเป็นภิกษุผู้มีคุณสมบัติ ดังนี้ 1) เป็นผู้ไม่มีศีล 2) เป็นพหูสูต ทรงสุตะ 3) ทรงจำปาฏิโมกข์ได้ดี 4) มั่นคงในพระธรรมวินัย 5) เป็นผู้อาจชี้แจงให้คู่ต่อสู้ในอธิกรณ์ยินยอมเข้าใจได้ 6) ฉลาดในการระงับอธิกรณ์ 7) รู้อธิกรณ์ 8) รู้เหตุเกิดอธิกรณ์ 9) รู้ความระงับอธิกรณ์ และ 10) รู้ทางระงับอธิกรณ์ โดยพระเถระหรือคณะที่ได้รับเลือกมานั้นจะต้องคิดหรือปรึกษากันก่อนว่าเรื่องที่จะต้องพิจารณานั้นสมควรจะรับพิจารณาหรือไม่ ถ้าสมควรก็รับ ถ้าไม่สมควรก็ไม่รับ เมื่อรับก็ให้ผู้เลือก (คู่วาททั้ง 2 ฝ่าย) ได้บัญญัติตนก่อนว่า (1) ต้องแจ้งข้อกล่าวหาหรืออธิกรณ์นั้นตามความจริง (2) ต้องยอมรับข้อวินิจฉัยในคดีนั้นๆ อันชอบด้วยพระธรรมวินัยและนวัคคตฤตศาสน์ (3) เมื่อมีข้อตัดสิน (ข้อยุติ) อธิกรณ์นั้นต้องเลิกแล้วต่อกันด้วยดี ห้ามรื้อฟื้น ซึ่งการตั้งคนกลางขึ้นมาทำหน้าที่ในการชำระอธิกรณ์เช่นนี้ก็ถือว่าเป็นแนวทางในการประสานงานเพื่อชะลอความขัดแย้งที่จะเกิดลุกลามใหญ่โตขึ้นให้สงบระงับลงได้

3) การแต่งตั้งทูตในกรณีมีอธิกรณ์ในเรื่องของการลงนิคหกรรมคว่ำบาตรหมายบาตร หมายถึง กรณีสงฆ์ทำการปฏิเสศไม่คบค้ากับคฤหัสถ์ผู้ทำร้ายสงฆ์ การลงโทษโดยการคว่ำบาตร คือการที่สงฆ์ลงโทษอุบาสกที่ปรารถนาร้ายต่อพระรัตนตรัยไม่ให้ภิกษุทั้งหลายไม่คบด้วย คือไม่รับบิณฑบาตไม่รับนิมนต์ไม่รับไทยธรรม(พระธรรมปิฎก,2546) จนกว่าอุบาสกคนนั้นจะสำนึกได้ โดยสงฆ์จะทำการขอมติสงฆ์และแต่งตั้งภิกษุรูปหนึ่งเป็นทูตไปแจ้งข่าวแก่คฤหัสถ์คนนั้น หรือกรณีที่คฤหัสถ์สำนึกแล้วสงฆ์ก็จะทำการขอมติสงฆ์เพื่อหมายบาตรกับคฤหัสถ์ท่านนั้นได้

การจัดองค์กรคณะสงฆ์ของพระพุทธเจ้าในสมัยพุทธกาล คือ การที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติพระธรรมวินัย เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการปกครองและให้การศึกษาพัฒนาตนเองของสมาชิกในองค์กรคณะสงฆ์ ให้ได้บรรลุจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา โดยพระธรรมวินัยจะครอบคลุมระบบการดำเนินชีวิตทุกอย่าง เริ่มตั้งแต่กำหนดคุณสมบัติ สิทธิหน้าที่ และวิธีการรับสมาชิกใหม่เข้าสู่ชุมชนคือสงฆ์ การดูแลสมาชิกใหม่ การแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ทำกิจการสงฆ์ พร้อมด้วยคุณสมบัติและหน้าที่ที่กำหนดให้ และรวมถึงระเบียบเกี่ยวกับการแสวงหา การจัดทำ การเก็บรักษา และการแบ่งสรรปัจจัย 4

การจัดองค์กรทางการศึกษาในพระพุทธศาสนานั้นเป็นการจัดระเบียบปฏิบัติเพื่อให้สงฆ์ได้หมายรู้ร่วมกันในสังคัมภีร์ เช่น ระเบียบการรับและจัดแบ่งส่วนอาหาร การทำจีวร และข้อปฏิบัติเกี่ยวกับจีวร การจัดสรรที่อยู่อาศัย ระเบียบวิธีดำเนินการประชุม การโจทก์หรือฟ้องคดี ข้อปฏิบัติของการโจทก์ จำเลยและผู้วินิจฉัยคดี วิธีดำเนินการและตัดสินคดีการลงโทษแบบต่างๆ

สรุป

การจัดองค์กรในทางพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาลเรียกอัครว่า “สังฆะ” หมายถึงชุมชนที่จะเป็นสงฆ์ ก็คือหมู่หรือชุมชนที่มีการจัดตั้งวางระเบียบเป็นอย่างดี มีโครงสร้างการบริหารเป็นแบบแผน มีผู้บริหาร มีวัตถุประสงค์ขององค์กรที่ชัดเจน และมีมีจุดมุ่งหมายเพื่อประโยชน์ขององค์กรและประโยชน์โดยส่วนรวมว่าจะอยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุข ส่วนพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ก็คือชุมชนที่อยู่ร่วมกันเพื่อเจริญไตรสิกขา เพื่อจะได้ฝึกฝนตนให้เจริญงอกงาม ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา ดังนั้น สังฆะ จึงหมายถึงชุมชนการมาอยู่ร่วมกันของมนุษย์ โดยมีวัตถุประสงค์เป้าหมายในการอยู่ร่วมกัน โดยยึดหลักพระธรรมวินัยเป็นแกนกลางเพื่อพัฒนาชุมชนหรือสังฆะ ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาจึงหมายถึง องค์กรหรือชุมชนที่มีจุดมุ่งหมายเดียวกันตามความหมายของคำว่าองค์กรโดยทั่วไป จะเห็นได้จากโครงสร้างองค์กรสงฆ์ในสมัยพุทธกาลซึ่งประกอบด้วย 1) พระธรรมวินัยในฐานะที่เป็นหัวใจหลักสำคัญของพระพุทธศาสนา 2) พระพุทธเจ้า ในฐานะเป็นผู้นำสูงสุดของการบริหารองค์กรในสมัยพุทธกาล 3) สาวกที่จัดแบ่งได้เป็น 4 กลุ่ม คือ พระภิกษุ ภิกษุณี อุบาสกและอุบาสิกา จะพบว่า บุคคลเหล่านี้คือส่วนหนึ่งขององค์ประกอบของการจัดองค์กรทางการศึกษาในพระพุทธศาสนา และองค์ประกอบทุกส่วนนั้นเชื่อมโยงเข้าหากันภายใต้ พระธรรมวินัย โดยมีพระพุทธองค์เป็นผู้ปกครองและดูแลกำลัองค์กรสูงสุด และบริหารจัดการโดยผ่านหน่วยงานที่สำคัญก็ คือ สังฆสภาที่มีคณะกรรมการสงฆ์แต่ละคณะเป็นผู้ดำเนินการ เมื่อมีอธิกรณ์เกิดขึ้น สังฆสภาเป็นผู้ดำเนินการแก้ไขปัญหา วิธีการดำเนินการแก้ไขเรียกว่า เรียกว่า อธิกรณ์สมณะ

การจัดองค์กรทางการศึกษาในพระพุทธศาสนาครั้งพุทธกาลนั้น ปัจจัยภายนอกก็มีส่วนทั้งปัจจัยการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครอง การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคม การเปลี่ยนแปลงทางด้าน

เศรษฐกิจและสังคมนั้นเป็นผลมาจากการขยายอาณาเขตของรัฐหรือแคว้นสมบูรณาญาสิทธิราชย์ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ทำให้มีผลต่อพระพุทธศาสนาสมัย และอีกปัจจัยหนึ่งก็คือการเปลี่ยนแปลงทางด้านการศาสนา ในสมัยพุทธกาล เรียกว่าเป็นสมัยแห่งการเจริญด้านปัญญาในสังคมอินเดีย มีเจ้าสำนัก เจ้าลัทธิต่างๆ และจะมีศาลาหรือสถานที่ให้เจ้าสำนักหรือเจ้าลัทธิต่างๆ มาชุมนุมและโต้วาทะกัน เรียกว่าเป็นยุคแห่งปัญญา ส่วนพระพุทธศาสนา ปรากฏว่ามีผู้เลื่อมใสต้องการจะเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา ปัจจัยภายนอกและสภาพแวดล้อมดังกล่าวมา ก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ต้องมีการจัดองค์กรทางการศึกษาในพระพุทธศาสนา

การจัดองค์กรทางการศึกษาสมัยพุทธกาล ที่พระพุทธเจ้าทรงจัดแบ่งองค์กรไว้ โดยมีโครงสร้างการบริหารเป็นบริบทการจัดองค์กรฯ มีพระพุทธองค์เป็นผู้บริหารสูงสุด และทรงมอบหมายงานตามภาระหน้าที่ให้อัครสาวกที่มีคุณสมบัติและความเหมาะสมตามภาระหน้าที่หรือตามเอตทัคคะ แม้แต่หลังจากพระพุทธองค์ปรินิพพานแล้ว เหล่าพระสาวกก็ได้ดำเนินการและปรับเปลี่ยนตามยุคสมัย และบริบททางสังคมสมัยนั้น ใช้หลักพระธรรมวินัยเป็นกฎระเบียบการจัดการจัดองค์กรฯ ก็แสดงให้เห็นว่า โครงสร้างการจัดองค์กรฯ สมัยพุทธกาล ก็เป็นต้นแบบของการจัดองค์กรทางการศึกษาสมัยใหม่ โดยการเชื่อมโครงสร้างการจัดองค์กรทางการศึกษาสมัยพุทธกาลเข้ากับศาสตร์สมัยใหม่

เอกสารอ้างอิง

- จ่านงค์ ทองประเสริฐ.(2539). พระพุทธศาสนากับสังคมและการเมือง. กรุงเทพฯ : ต้นอ้อแถมมี.
- พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต).(2551). การจัดระเบียบสังคมตามคตินิยมแห่งสังฆะ. กรุงเทพฯ : สหธรรมิก.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต).(2546). พุทธธรรม:ฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรม จำกัด.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต).(2548). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพฯ : บริษัท เอส.อาร์.พรีนติ้ง แมส โปรดักส์.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต).(2538). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ : ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) และ ศาสตราจารย์พิเศษ ดร. จำลอง สารพัดนึก.(2548) พจนานุกรม บาลี-ไทย สำหรับนักศึกษาฉบับปรับปรุงใหม่. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : ธรรมสาร.
- พันตรี ป. หลงสมบูรณ์.(2540). พจนานุกรมมคอช-ไทย. กรุงเทพฯ : อาหารการพิมพ์.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส.(2538). วินัยมุข (เล่ม 3) หลักสูตรนักธรรมชั้นเอก. พิมพ์ครั้งที่ 28. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- แสง อุดมศรี.(2546). การปกครองคณะสงฆ์ไทย. กรุงเทพฯ :โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.